

Podklady pro výuku předmětu SPLBK_KSP1

Komunikační formy osob se sluchovým postižením

- communicatio – spojení, sdělování
- obecně lidská schopnost využívat výrazových prostředků pro vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů
- komunikační schopnost - užívat jazyk jako systém znaků a symbolů ve všech jeho formách
- komunikační proces – sdělování a výměna informací

Komunikace:

- *verbální* - mluvená řeč, psaná forma řeči, znakový jazyk
- *neverbální* - pohledy, mimika, gesta, fyzický postoj, haptika

Komunikační formy osob se sluchovým postižením podle zákona č. 384/2008 o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob (v úplném znění vyhlášen pod č. 423/2008 Sb.):

- český znakový jazyk
- znakovaná čeština
- prstová abeceda
- vizualizace mluvené češtiny
- písemný záznam mluvené řeči

Český znakový jazyk je přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu

Znakový jazyk

- nejmenší jednotkou ZJ je znak (znak = slovo –jednotka mluveného jazyka)
- ZJ umožňuje SP bezprostřední poznávání světa
- počátky lingvistického výzkumu – Wiliam Stokoe - *Sign Language Structure* , 60. léta, USA
- ČR – prof. Alena Macurová – FF UK Praha (obor Čeština v komunikaci neslyšících), od 90. let

Komponenty ZJ

Tvar rukou (*při artikulaci*)

DEZ

Poloha rukou (*místo, kde je znak artikulován*)

TAB

Pohyb rukou **SIG**

Orientace dlaně a prstů *(ve vztahu k tělu)* **ORI**

Vztah ruky k ruce

(u znaků artikul. oběma rukama) **HA**

Manuální nosiče ZJ – významy jsou nesený tvary, pozicemi a pohyby rukou

Nemanuální nosiče ZJ – mimika, pohyby a pozice hlavy, horní část těla

Odlišnost ZJ od mluveného jazyka

- mluvené jazyky jsou **lineární** - v jazykové výpovědi není možný jiný způsob než řadit postupně jeden znak (slovo) za druhým
- znakové jazyky jsou **simultánní** - znaky lze provádět současně, protože lze využívat trojrozměrného artikulačního prostoru

Inkorporace - včleňování- modulace- pozměňování:

- inkorporace **časových údajů** (minulý týden, příští týden, pozítří)
- inkorporace **počtu** (dva roky, tři měsíce, čtyři hodiny)
- inkorporace **způsobu** (učí se pomalu, pracuje těžce)
- inkorporace **předmětu do slovesa** (pije, nese)
- inkorporace **osobních zájmen** (dát, ptát se)
- simultánní **artikulace záporu** (nechci, nebavit, nemám hlad)
- inkorporace **směru** (návštěva)

Využívání prostoru při znakování:

Při znakování **volně v prostoru** jsou tři základní oblasti:

- a) před obličejem- *kůň, slunce, zelený*
- b) u krku - *hodina, nedoslýchavý, poslouchat*
- c) před tělem - *továrna, umělec, kultura, auto*

Některé znaky při artikulaci mění svůj základní prostor – př. *bydlet, syn, nádraží*.

Způsob artikulace znaků:

1. **Znaky artikulované jednou rukou**

- znaky s nulovým kontaktem (např. ANO, CO)
- znaky s kontaktem; dominantní (u praváků pravá) ruka kontaktuje nějakou část těla (např. čelo, nos, ústa, hru |, rameno atd.), nikoli však druhou ruku (např. ZAPOMNĚL, ZVĚDAVÝ)

2. **Znaky artikulované dvěma rukama** znaky, v nichž jsou aktivní (v pohybu) obě ruce stejného tvaru (např. ZDRAVÍ, POČÍTAČ)

- znaky "symetrické", v nichž je aktivní jedna (dominantní, u praváků pravá) ruka, která artikuluje nad (pod, za, před atd.) rukou pasivní; ruce jsou ve stejném tvaru (např. ŘÍZEK, CHLĚB)
- znaky "asymetrické", v nichž je aktivní jedna (dominantní) ruka, která artikuluje nad (pod, za, před atd.) rukou pasivní; ruce jsou v různém tvaru (např. PSÁT, LÉKAŘ).

3. **Složené znaky** - zahrnují kombinace výše uvedených typů: (např. NEMOCNICE, ČERVEN)

Druhy znaků:

- **ikon** – až 50% (vizuálně motivované znaky)

a.) průhledné (př. kouřit, brýle, kniha)

b.) průsvitné (př. mléko, týden)

- **index** – signál, příznak (zájmena, příslovce)
- **symbol** – vztah mezi nosičem a znakem je arbitrární (př. poctivý, žárlivý)

Variety ve znakovém jazyce:

- **regionální odchylky**
- **sociální odchylky,**
- **odchylky podle pohlaví**
- **odchylky generační**
- **dětský jazyk** (znakujeme-li na děti, automaticky používáme jednodušší, vizuálně výraznější jazyk)

Notace znakových jazyků:

Transkripce glosami - slova psaná velkými tiskacími písmeny, dále jsou pomocí zkratk zachyceny významy nemanuální složky ZJ

Slovní popis

- slovně popsána produkce znaku
- často doplňuje fotografii znaku, na níž nelze přesně zachytit pohyb

Notační (transkripční) systémy - pomocí různých symbolů se zapisují manuální a někdy i nemanuální složky znaku

- **Notační systém prof. Aleny Macurové**
- **Hamburský notační systém (HamNoSys)** - vychází se Stokoeho notačního systému
- **SignWriting** - užívané symboly vycházejí se skutečné podoby znaku, zakreslovány

jsou jednotlivé parametry

Znakovaná čeština je umělý komunikační systém, který usnadňuje dorozumívání mezi slyšícími a neslyšícími. Znakovaná čeština využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány odpovídající znaky českého znakového jazyka.

Prstová abeceda (daktyl) - vizuálně-motorická komunikační forma, využívá různých poloh a postavení prstů k vyjádření hlásek.

Druhy daktylu:

- jednoruční
- dvouruční
- smíšený
- dlaňový daktyl hluchoslepých – taktilní forma

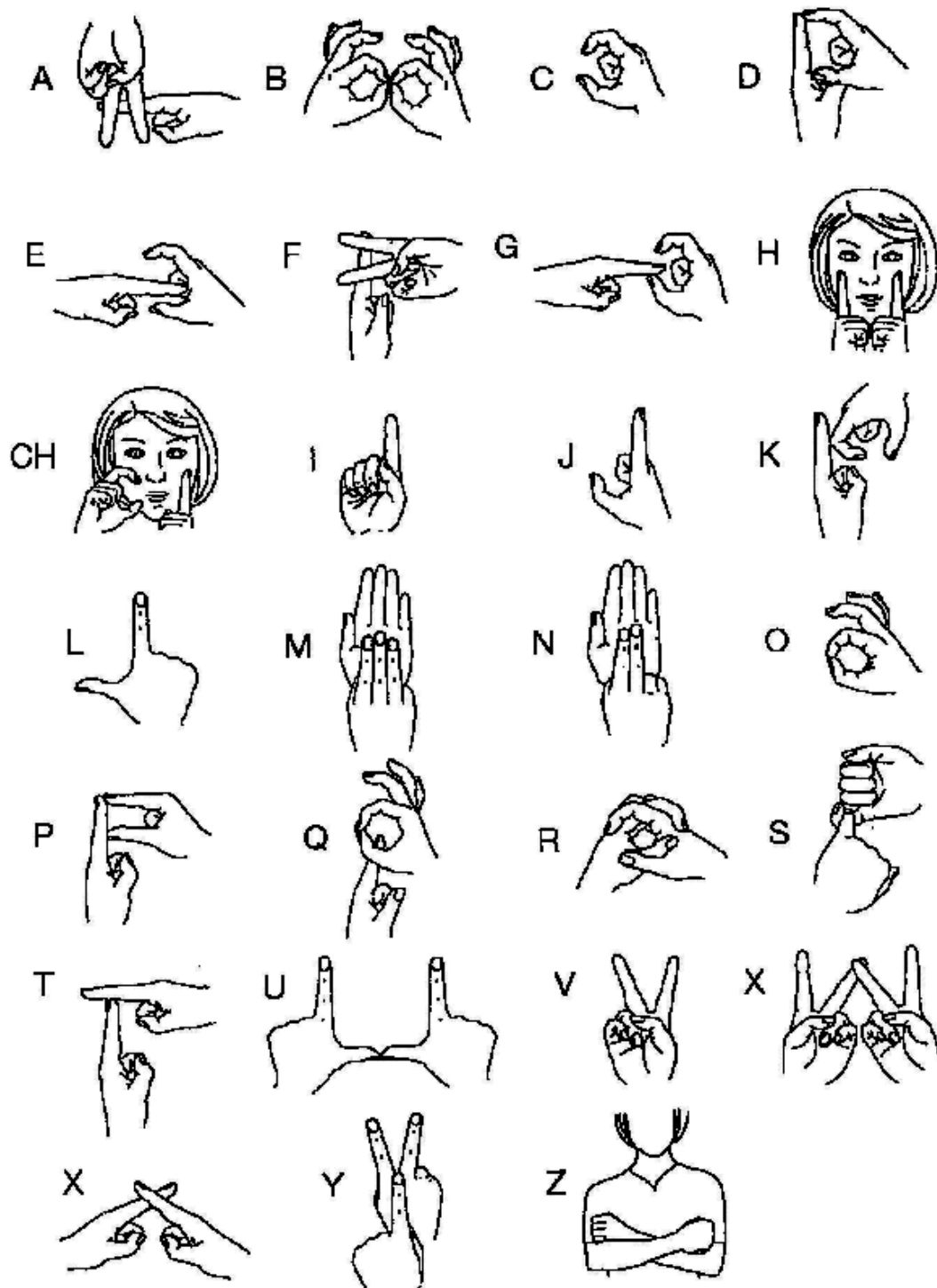
Nevýhody užívání prstové abecedy:

- nutná znalost jazyka v psané podobě
- hláskování slova, věty
- pomalejší než mluvení
- ovlivněno úrovní motoriky
-

Přednosti užívání prstové abecedy:

- podporuje zapamatování slov a jejich analýzu a syntézu (při počátečním čtení)
- snadno reprodukovatelný, rychlejší než písmo
- pomáhá při artikulaci
- slouží k pojmenování tam, kde chybí znak

Prstová abeceda pro dvě ruce

Vizualizace mluvené češtiny – odezírání - je vnímání orální mluvy zrakem a její chápání podle pohybů úst, mimiky tváře, výrazu očí, gestikulace rukou i celého těla. Podpůrné složky odezírání: mimoslovní komunikace (přirozená gesta, doteky, pohledy, mimika).

Odezírání

- SP vnímá při odezírání *kinémy*, tzn. mluvně pohybové útvary, odlišitelné od jiných
- kinémů je **11** - 4 pro samohlásky (A,E,I,O+U) a 7 pro souhlásky. (Krauhlová, 2002) (Někteří autoři rozlišují 8 kinémů pro souhlásky.)

Stupně odezírání

- **Ideovizuální** (globální, pasivní, primární) odezírání - dítě si na základě častého opakování spojuje pojem s faciálním obrazem osoby
- **Vizuálně-fonetické** (technické, lexikální) odezírání - dítě, které začíná mluvit nebo už mluví, spojuje faciální obraz s konkrétním jevem a při vlastním vyslovování také s vnímáním své artikulace
- **Ideativní** (rozumové, integrální) odezírání - dítě vnímá zrakem komplexně projev mluvící osoby a dokáže si (po pochopení obsahu) doplňovat to, co se mu nepodařilo odezřít

Vnější podmínky pro odezírání

- osvětlení - intenzita a směr
- konverzační vzdálenost, poloha obličeje mluvčího
- zrakový kontakt
- mluvní technika - anatomické zvláštnosti mluvních orgánů, přiměřená artikulace,
- znalost konverzačního tématu

Vnitřní podmínky pro odezírání

- *fyziologické* – neporušené mentální funkce a zrak, schopnost využití zbytků sluchu a vibrační vnímání, celkový stav organismu
- *psychické* – kvalita pozornosti, paměť, vrozené předpoklady, úroveň myšlenkových operací, schopnost převádět zrakové vjemy do pojmů, sociální zralost
- *verbální* – slovní zásoba, znalost mluvnice užívaného jazyka, znalost větného kontextu, dosažený stupeň dorozumivacích schopností

Písemný záznam mluvené řeči - určeno pro osoby se sluchovým postižením, které neovládají jiné komunikační systémy. Jedná se o simultánní přepis mluveného slova (např. u soudu, na přednáškách, apod.) U prelingválně neslyšících se mohou objevit potíže s chápáním textu – problémy se čtením s porozuměním.

Doporučené zdroje k tématu:

KRAHULCOVÁ, B. Komunikace sluchově postižených. Praha: Karolinum, 2002

MACUROVÁ, A. Poznáváme český znakový jazyk. (Úvodní poznámky). *Speciální pedagogika*, 2001, roč.11, č.2

MACUROVÁ, A. Proč a jak zapisovat znaky českého znakového jazyka. In *Speciální pedagogika*. 1996, roč. 6, č. 1

SLÁNSKÁ BÍMOVÁ, P., OKROUHLÍKOVÁ, L. Rysy přirozených jazyků. Lexikografie. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008

OKROUHLÍKOVÁ, L. *Notace znakových jazyků*. In *Speciální pedagogika*. 2007, č. 3

Specifika komunikace s klientem se sluchovým postižením

za přítomnosti tlumočnicka znakového jazyka

Tlumočení je dvojjazyčná zprostředkovaná komunikační činnost. Jedná se o operativní přenos informací mezi partnery komunikace z komunikačního systému výchozího do jazyka cílového (př. z mluveného jazyka do znakového a naopak).

- **komunikativní trojúhelník**

vysílatel tlumočnick příjemce

- **fáze tlumočení**

recepce » translace » produkce

Typy tlumočení:

- **konsektivní**
- **simultánní** (nutná souběžnost řečových činností)

Dělení tlumočnických služeb

- tlumočení pro jednotlivce při vyřizování osobních záležitostí (např. návštěva u lékaře, na úřadě) – komunitní tlumočení
- tlumočení při přednáškách a jiných vzdělávacích a kulturních akcích – tlumočení pro skupinu SP
- tlumočení při řízení u státních orgánů (soud, policie)
- asistenční tlumočení (např. pro studenty)

Možnosti financování tlumočnických služeb

- organizace pro sluchově postižené – tlumočnick jako zaměstnanec
- Centrum zprostředkování tlumočení pro neslyšící – Praha

(zákon o sociálních službách č. 108/2006, § 56)

Možnosti vzdělávání tlumočnicků

- v současné době v ČR nejednotné – kurzy ZJ v organizacích pro SP, studium na VŠ
- Certifikační vzdělávací program pro tlumočnický (ČKTZJ): tlumočnický ČZJ, transliterátor znakové češtiny, vizualizátor mluvené češtiny (orální tlumočení)

Při tlumočení je proto nutno dodržet následující podmínky

- znalost obou jazyků
- znalost odborných termínů
- znalost a vhodnost metafor
- mluvní kultura
- dostatečná zásoba znaků
- stejný dorozumivací kód
- minimalizace „informačního šumu“ (osobnost tlumočnicka)
- technické podmínky (vhodný oděv...) – tzv. nízký profil

Nejčastější chyby při tlumočení

- nerespektování specifik obou jazykových kódů
- tlumočnický mluví o neslyšícím jako o třetí osobě
- tlumočnický sám aktivně vstupuje do komunikačního procesu
- ignoruje dotazy neslyšícího
- tlumočnický přichází pozdě
- nepohybuje se s klientem
- zatajuje/selektuje informace

Tlumočení divadla

- **Zónové** tlumočení – tlumočnický jsou přítomni na jevišti, jejich umístění se mění se změnou scény či dějství tak, aby byli vždy přítomni v té části jeviště, kde je soustředěn děj. Tlumočnický většinou stojí na vyvýšeném místě a tlumočí minimálně ve dvou. Tlumočnický mají oblečeny kostýmy, které jsou co nejméně výrazné.
- **Stínové** tlumočení – tlumočnický jsou maximálně zapojeni do představení na divadle, pohybují se spolu s herci a jsou jakoby jejich stíny. Výhodou tlumočení je, že si neslyšící nemusí vybírat mezi tlumočnickým a hercem.
- **Statické** tlumočení – jeden tlumočnický tlumočí představení ze statické pozice.

Tlumočení hudby

- Úkolem tlumočnicka není předat neslyšícímu divákovi jen obsah skladby, ale také rytmus, náladu skladby a také náladu a nasazení interpreta.
(př. soubor - Tichá hudba)

Neslyšící tlumočnick

- když klient používá nestandardní znaky či gesta, domácí znaky, specifické pro určitý region, profesi, používá cizí (mezinárodní) znakový jazyk
- má minimální či omezené komunikační dovednosti
- je klient hluchoslepý nebo má velmi omezené zrakové vnímání

Organizace tlumočnicků

- **ČKTZJ** - Česká komora tlumočnicků znakového jazyka
- **EFSLI** (European Forum of Sign Language Interpreters) – Evropská organizace tlumočnicků znakového jazyka

Etický kodex tlumočnicka znakového jazyka (<http://www.cktjz.com/eticky-kodex>)

- Profesionální tlumočnick je osoba, která za úplatu převádí jednoznačně smysl sdělení z výchozího jazyka do jazyka cílového. Je mostem mezi slyšícím a neslyšícím účastníkem komunikace a jejich dvěma odlišnými jazyky a kulturami. Sám nic nevysvětluje, nepřidává ani neubírá. Tlumočí věrně způsob vyjádření, nemění význam ani obsah sdělení. Tlumočnick se nesnaží být aktivním účastníkem komunikace.
- Tlumočnick následuje způsob komunikace preferovaný neslyšícím klientem.
- Tlumočnick přijímá zásadně jen takové závazky, které odpovídají jeho schopnostem, kvalifikaci a přípravě. Nese plnou zodpovědnost za kvalitu své práce. Pokud tlumočnick zjistí, že komunikace s daným neslyšícím klientem je nad jeho možnosti a schopnosti, tlumočení odmítne.
- Tlumočnick přizpůsobuje své chování a oděv přiměřeně situaci, v jejímž rámci tlumočí.
- Tlumočnick je vázán mlčenlivostí, která se týká všeho, co se dozví během tlumočení neveřejných jednání.
- Tlumočnick neodmítne klienta pro jeho národnost, rasu, náboženské vyznání, politickou příslušnost, sociální postavení, sexuální orientaci, věk, rozumovou úroveň a pověst.
- Tlumočnick má právo odmítnout výkon své profese z důvodu pro něj špatných pracovních podmínek, nebo v případě, že by nedokázal být neutrální vůči tlumočenému sdělení, a poškodil tak klienta, svou osobu nebo profesi.
- Tlumočnick sleduje vývoj své profese a její náplně u nás i ve světě, učí se znát kulturu Neslyšících, doplňuje své vědomosti týkající se problematiky sluchově postižených a cíleně zvyšuje svou profesionální úroveň.
- Tlumočnick ctí svou profesi, usiluje o spolupráci s ostatními tlumočnickými při prosazování a obhajobě společných profesionálních zájmů.
- Členové České komory tlumočnicků znakového jazyka se vzájemně respektují.
- Tlumočnick zná etický kodex a dodržuje ho.

Doporučené zdroje k tématu: www.ruce.cz, www.cktjzj.com, www.asnep.cz

Problematika komunikace osob s hluchoslepotou

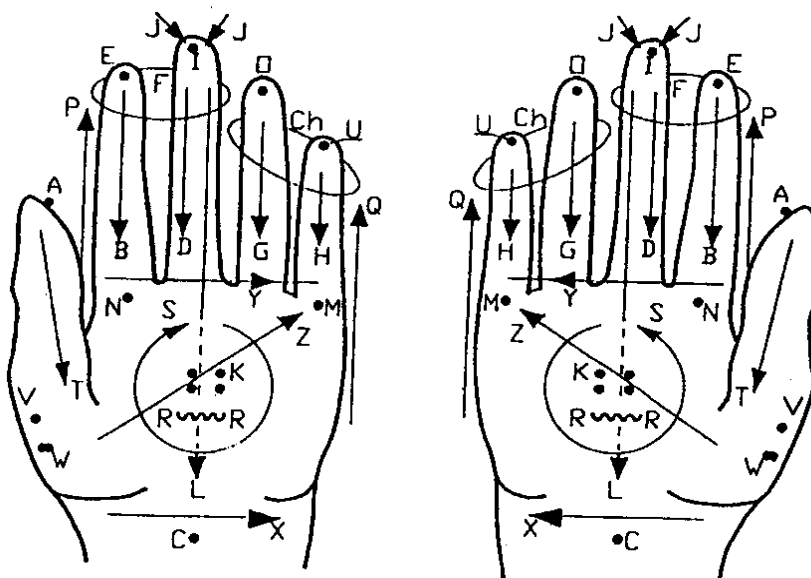
„Slepota odděluje člověka od věcí, hluchota od lidí.“ (Helen Kellerová, hluchoslepá žena)

Návrh definice hluchoslepoty pracovní skupiny o.s. LORM pro české prostředí, který vznikl v roce 2006 a vychází především z funkčních definic: „*Hluchoslepotu je jedinečné postižení dané různým stupněm souběžného poškození zraku a sluchu. Způsobuje především potíže při komunikaci, prostorové orientaci a samostatném pohybu, sebeobsluze a přístupu k informacím. Zabraňuje hluchoslepému člověku plnohodnotně se zapojit do společnosti a vyžaduje zajištění odborných služeb, kompenzačních pomůcek a úpravy prostředí.*“

Komunikační formy osob s hluchoslepotou podle zákona č. 384/2008 o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob (v úplném znění vyhlášen pod č. 423/2008 Sb.):

Znakový jazyk neslyšících v taktilní podobě – komunikační partneři se při znakování dotýkají, příp. stojí naproti sobě, přičemž vzdálenost mezi komunikujícími musí být limitována stupněm zrakového postižení.

Lormova abeceda – je dotyková dlaňová abeceda, při které se jednotlivá písmena vyznačují pomocí ustálených pohybů a dotyků prováděných na dlani a prstech ruky příjemce sdělení. Ke komunikaci se využívá dlaňová strana nejlépe levé ruky, prsty této ruky se drží poněkud napjaté a mírně roztažené. Podle potřeby je možno používat i dlaně pravé ruky.

(ZDROJ: www.lorm.cz)

Daktylografika - je vpisování obrysů velkých písmen do dlaně. Umožňuje hluchoslepému vnímat grafickou formu mluveného jazyka prostřednictvím hmatu.

Braillovo písmo s využitím taktilní formy - s využitím taktilní formy umožňuje zobrazovat písmena abecedy ustálenými dotyky na dvou prstech jedné ruky nebo více prstech obou rukou příjemce sdělení s využitím kódového systému Braillova písma.

Taktilní odezírání a vibrační metoda Tadoma – je založeno na vnímání mluvené řeči pomocí odhmatávání vibrací hlasivek, pohybů dolní čelisti, rtů a tváří mluvčího.

Doporučené zdroje k tématu:

SOURALOVÁ, E., HORÁKOVÁ, R. *Problematika osob s hluchoslepotou a kontaktní tlumočení u hluchoslepých preferujících český znakový jazyk*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.

www.lorm.cz